

Dr VESELIN ĐURĐEVAC*

INFLACIJA U SAMOUPRAVNOM PRIVREDNOM SISTEMU**

Teorijska analiza problema inflacije u samoupravnom privrednom sistemu otpočela je s relativnim zakašnjenjem¹ od strane teoretičara.²

Nakon napuštanja centralizovanog upravljanja ekonomijom i uvođenja samoupravljanja, Jugoslavija se angažovala na putu ubrzane decentralizacije, uvođenjem 1950-ih godina jednog novog privrednog sistema koji sjedinjuje planiranje, samoupravljanje i tržište. Analiza inflacije u jednom takvom sistemu može se sagledati kroz sledeća tri aspekta:

I. Pokušaj objašnjenja uzroka inflacije u jugoslovenskoj samoupravnoj privredi;

II. Karakteristične faze evolucije inflacije u Jugoslaviji;

III. Specifični karakter jugoslovenskog samoupravnog privrednog modela.

I. UZROCI INFLACIJE U JUGOSLOVENSKOJ SAMOUPRAVNOJ PRIVREDI

Postoje brojna objašnjenja o uzrocima inflacije u jugoslovenskoj privredi koja se mogu svrstati u tri grupe analiza: 1) Monetarni faktori; 2) Investicije i inflacija i 3) Lični dohoci kao uzrok inflacije.

* Université de Paris I — Pantheon — Sorbonne.

** Ovo je skraćena i nešto izmenjena verzija članka „L'Inflation en système socialiste — le cas yougoslave“ koji će biti objavljen u knjizi „Monnaie et travail en système socialiste“ a koja će biti objavljena u toku 1980. u Parizu.

¹ Ne postoji opšte prihvaćena definicija inflacije. Kompleksnost fenomena i njegovih manifestacija objašnjavaju evociranje raznih kriterijuma za njegovo razumevanje.

² Cf. S. Jović: Analiza inflacije u Jugoslaviji, Tanjug, Redakcija ekonomskih informacija, 1976.

1. Monetarni faktori

Kreditni sistem, uveden posle rata, prouzrokovao je da je monetarna masa konstantno brže rasla od društvenog proizvoda. U periodu posle prelaska na samoupravljanje ova tendencija se nastavila. Tako se u intervalu od 1952—1958. monetarna masa povećala za 125% u odnosu na 72% za realni društveni proizvod.

S obzirom na to da su banke sve do 1965—70-ih godina bile pod jakim uplivom društveno-političkih organa, kreditna politika je, u stvari, bila određivana od strane države a ne od strane centralne banke. Postojanje jedino kvalitativne a ne i kvantitativne regulacije kredita do kraja šezdesetih godina bilo je, naravno, nedovoljno. U takvim uslovima pribegavanje kreditima bilo je veoma favorizovano. Citirajmo kao paradoks postojanje kredita za „nelikvidnost“.

Povećanje novčane mase prouzrokovano multiplikacijom kredita³ suštinski predstavlja jednu od specifičnosti jugoslovenske ekonomije koja je imala veoma naglašene inflacione tendencije.

2. Investicije i inflacija

Od početka svog socijalističkog iskustva, Jugoslavija je izabrala politiku brzog ekonomskog razvoja. Proklamovani princip visokog stepena industrijalizacije trebalo je da poveća nisku produktivnost rada.

Takva orijentacija je, međutim, imala za posledicu neuravnoteženi ekonomski razvoj zemlje.

Isti metod razvoja se produžio i posle uvođenja novog samoupravnog društveno-ekonomskog sistema, gde su tržišni kriterijumi dobili značajniju ulogu. Uprkos prelazu s „administrativnog“ na samoupravni društveno-ekonomski sistem socijalističke izgradnje, nastavio se s preteranom investicionom aktivnošću u odnosu na akumulativnu i reproduktivnu sposobnost privrede.

Fiksne investicije izražene u procentima u odnosu na društveni proizvod su stalno rasle, tako su u periodu 1954—60. iznosile 26—27%, u periodu od 1960—73. godine blizu 30% da bi u najnovijoj fazi razvoja od 1974—78. godine dostigle stopu oko 30%.⁴

Zemlje sa bržim privrednim razvojem imaju, u principu, inflaciono finansiranje investicija, a Jugoslavija predstavlja tipičan primer.⁵

³ U celini, kamatne stope za kredit kao i za bankarske depozite bili su niski što je konstantno, u inflacionoj situaciji, incitiralo na pozajmicu.

⁴ Cf. OCDE, *Etudes économiques, Yougoslavie, juin, 1979*, s. 5.

⁵ Udeo investicija u nacionalnom dohotku između dva rata, u Jugoslaviji, kretao se po stopi oko 5%, što je omogućavalo povećanje nacionalnog dohotka za 2,2% godišnje. Posle rata ovaj procenat se uvećao za deset puta, da bi se stabilizovao na oko 20%.

Pojačanje inflacionih pritisaka kao rezultat brzog rasta investicija u toku poslednjih godina dovelo je do uvođenja izvesnih mera u cilju kočenja ukupnih investicionih ulaganja i orijentisanja investicione potrošnje u pravcu prioriternih sektora.⁶

Teza o prekomernom investiranju kao glavnom uzroku inflacije je češće zastupana od strane ekonomista razvijenih područja.⁷

Jugoslovenska privreda se odlikovala ubrzanom investicionom aktivnošću u toku posmatrane tri decenije razvoja s pozitivnim efektima za ekonomski razvoj. Međutim, stalni raskorak između visoke stope inflacije i relativno niske stope akumulacije stvarao je potrebu dodatnih emisija novca što je predstavljalo trajni izvor inflacionih kretanja.

3. Lični dohoci kao uzrok inflacije

S obzirom na to da su u post-reformskom periodu od 1965. godine naovamo primenjivana restriktivna kreditna i monetarna politika i da je stopa investicija usporena, nametnula se potreba objašnjenja ubrzanja inflacije uz pomoć drugih faktora.

Analiza inflacionog mehanizma preko troškova u Jugoslaviji polazi od pretpostavke da je raspodela dohotka osnovni uzrok nestabilnosti opšteg nivoa cena.⁸ Sistem raspodele dohotka u preduzećima, donesen na početku 1961, pruža, u stvari, veliku slobodu radničkim kolektivima u raspodeli dohotka preduzeća između fondova preduzeća i ličnog dohotka radnika.⁹

⁶ Visoka stopa investicija je doprinela realizaciji visoke stope rasta društvenog proizvoda: 6,1% godišnje između 1955. i 1978. Ova relativno visoka stopa rasta se neznatno razlikuje od one zabeležene u zemljama južne Evrope, članicama OCDE-a, Grčkoj, Španiji, i Portugaliji, koje su dostigle približno isti stadijum razvoja. Rast industrijske proizvodnje je takođe bio približno isti (oko 9% godišnje) u toku istog perioda za četiri zemlje. Treba dodati da je Jugoslavija manje beneficirala nego ostale tri zemlje učešće stranog kapitala. (cf. OCDE, cité, s. 5).

⁷ Nije jednostavno objasniti ovu razliku u gledanjima. Tačno je da dostignuti nivo razvoja utiče na formiranje koncepcije o razvoju kao i o investiranju. Nerazvijenim područjima, suočenim s brojnim problemima u razvoju, ide u prilog visoka stopa investiranja. Nasuprot tome razvijenija područja mogu se zadovoljiti i nižom stopom investicija. Međutim, različiti intenziteti u potrebi investiranja ne bi trebalo da budu pobrkani s inflacionim delovanjem investicija.

⁸ Iako je teško odrediti polaznu tačku, može se uzeti godina privredne reforme kao početak delovanja dohodaka na inflaciona kretanja; ostali faktori zadržavaju rezidualnu ulogu. Ovo podvlačimo i zbog toga jer branioci teze o platama kao generatorima inflacije se ne slažu u vezi s ovim pitanjem.

⁹ 1976. učinjen je ozbiljan napor da se stane na put nekontrolisanom rastu plata. Te godine prosečni lični dohoci su rasli za oko 15%, dok su u periodu 1972—1975. rasli u proseku za 23% godišnje. Godišnji ritam porasta cena proizvodnje je usporen, sa 21% između 1972. i 1975. na manje od 8% u toku iduće tri godine. Istovremeno je stopa inflacije upola smanjena, pada na 12% između 1975. i 1978. za razliku od preko 22% u toku prethodne tri godine. (cf. OCDE, 1979, s. 7).

Reforma od 1965. ide korak dalje u pogledu smanjenja učešća za razne društveno-političke fondove i, samim tim, povećanja dela dohotka kojima slobodno raspolažu radni kolektivi.

Postojeći institucionalni mehanizam na polju raspodele dohotka omogućava porast ličnih dohodaka iznad realno opravdanog. Može se takođe konstatovati činjenica da je stopa rasta produktivnosti u Jugoslaviji po sektorima, granama, a posebno po preduzećima veoma različita.¹⁰

Uvođenje principa raspodele ličnih dohodaka prema dohotku a ne prema radu u uslovima aktivnosti samoupravnog preduzeća, kao i grana, u osnovi je nastajanja inflacije. Postojeći princip zastupa to da je globalni dohodak preduzeća proizvod rada, s jedne strane, i kolektivnog doprinosa radnog kolektiva kao vlasnika, s druge strane.¹¹

Brojne studije, naročito u poslednje vreme¹², sugerišu pristup izučavanju uzroka inflacije kao delovanje kombinovanih faktora od kojih se jedan izdvaja kao prevashodan.¹³

U stvari, u uslovima trajne inflacije dolazi do unakrsnog delovanja multiplikatora inflacije među kojima se može izdvojiti najznačajniji, tj. onaj koji naglašava nestabilan razvoj.¹⁴

¹⁰ Postojeća diferencijacija nije uvek rezultat isključivo ekonomske efikasnosti, nego često i akcije egzogenih faktora izraženih kroz razne oblike rente. Grane i preduzeća u kojima se ostvaruje stopa produktivnosti iznad prosečne, povećavaju svoje dohotke, što predstavlja prvobitnu inicijaciju ka razvoju inflacije, s obzirom na to da ostale grane i preduzeća nastoje i uspevaju, s izvesnim zakašnjenjem, da slede porast stope ličnih individualnih dohodaka.

¹¹ Jedina dva kriterijuma raspodele spojiva sa principima socijalističke ekonomije su raspodela prema radu i raspodela prema potrebama. Analizirajući karakter radne snage u socijalizmu, vidi se da je plata nadoknada za ostvaren rad od strane radnika. Nemogućnost raspodele prema potrebama objašnjava se nedovoljnim razvojem proizvodnih snaga i retkošću potrošnih dobara. Odnos između ovih dveju formi raspodele treba da se odvija u korist raspodele i prisvajanja materijalnih dobara prema obavljenom radu, da bi se zaustavile sve nejednakosti koje mogu da uslede, cf. E. Mandel, *Traité d'économie marxiste*, Union générale d'éditions, 1962, Paris.

¹² Cf. S. Jović, o.c., ss. 238—252.

¹³ Tako, na primer, D. Dimitrijević i G. Macesich predstavljaju sadašnji finansijski sistem u Jugoslaviji kao rezultat jedne kontinuirane linije institucionalnog razvoja podrazumevajući jedan niz promena povezanih između sebe u odnosu na realnu infrastrukturu i finansijsku superstrukturu u ekonomiji, cf. *Money and Finance in Contemporary Yugoslavia*, Praeger Publishers, New York—Washington—London, 1973.

¹⁴ U toku 1955—1975. se mogu uočiti tri perioda u toku kojih su izvesni autonomni faktori igrali odlučujuću ulogu u procesu inflacije pored tzv. „rezidualnih“ faktora: prvi, od 1955—1965. u kome je dominirala monetarna inflacija; drugi, od 1965—1972, predstavlja fazu u kojoj su snažno delovali elementi inflacije troškova; i, najzad, od 1972. naovamo, inflacija je bila karakterizovana delovanjem mešovitih faktora s ubrzavanjem monetarnog faktora.

II. KARAKTERISTIČNE FAZE EVOLUCIJE INFLACIJE U JUGOSLAVIJI OD UVOĐENJA SAMOUPRAVLJANJA

U toku tri decenije koje su sledile od uvođenja samoupravljanja, jugoslovenska privreda je prešla iz situacije blage inflacije, na početku, na umerenu inflaciju tokom središnje faze, da bi se završila jakom inflacijom u najnovijoj fazi.

Dinamika inflacije u post-samoupravnom periodu je imala sledeće dve faze:

Prva, od 1955—1964, zabeležila je prosečnu stopu inflacije koja se kreće u granicama između blage i umerene inflacije.¹⁵

Druga faza, počinje u 1965. godini, godini privredne reforme i karakteriše se veoma visokom prosečnom inflacionom stopom, prevazilazeći 10%, što je imalo za posledicu perturbaciju tokova društvene reprodukcije. U stvari, posle jedne trogodišnje faze umerene inflacije, došlo je do pojačanja krajem 1978. dostigavši stopu od 26%, ritam koji se nije izmenio u toku sledećih dveju godina.

Evolucija cena na malo je bila u osnovi determinisana razvojem cena u dva glavna sektora: industrije i poljoprivrede.

Ipak, postoje značajne razlike što se tiče dinamike razvoja posmatranih cena. Treba podvući da su cene poljoprivrednih proizvoda rastle mnogo brže nego cene industrijskih dobara. Istovremeno, godišnje varijacije poljoprivrednih cena bile su mnogo značajnije u odnosu na industrijske cene.¹⁶

Što se tiče dinamike ličnih dohodaka, ona se može uporediti na dva glavna sektora: 1) ekonomski i 2) ne-ekonomski.

Nivo ličnih dohodaka u ne-ekonomskom sektoru je bio konstantno viši od onih u ekonomskim sektorima¹⁷. Raspon individualnih ličnih dohodaka je veći od onog po sektorima, dok onaj po grupama je još veći od onog po granama.¹⁸

¹⁵ Ovi se termini mogu uzeti samo u relativnom smislu s obzirom na njihove promene u vremenu i prostoru.

¹⁶ Uzroci jake fluktuacije u evoluciji cena poljoprivrednih proizvoda su sledeći: 1) Poljoprivredni sektor predstavlja konstantno usko grlo u jugoslovenskoj privredi; 2) U toku perioda „administrativnog“ socijalizma kao i post-administrativnog, cene ovog sektora su namerno održavane na niskom nivou u cilju pomaganja industrijskog razvoja. Otuda tendencija da sustignu industrijske cene u periodu koji je sledio. 3) Usled značajnijeg delovanja tržišta u oblasti poljoprivrede kao i klimatskih uslova došlo je do dinamičnijeg kretanja cena poljoprivrednih proizvoda u odnosu na ostale.

¹⁷ U ne-ekonomske sektore spadaju, uglavnom, tercijarne delatnosti: prosveta, kultura, zdravstvo i društvena zaštita, banke osiguranja, komore, pravosuđe, administracija (ne računajući lokalne zajednice, sportske organizacije, političke organizacije i apoteke).

¹⁸ Sledeće grane su imale, u toku 60-ih godina, najviše individualne lične dohotke: 1) električna energija, 2) petrolejska industrija, 3) brodogradnja i 4) spoljna trgovina; dok su grane s najnižim individualnim ličnim dohodcima bile: 1) drvna industrija, 2) tekstilna industrija, 3) industrija duvana, 4) šumska industrija i 5) poljoprivreda.

Intervencije u oblasti dohotka su se, uglavnom, svodile na uključivanje u društvene dogovore direktiva u saglasnosti s ciljevima godišnjih rezolucija (na nivou čitave zemlje kao i onom republika i pokrajina).¹⁹

Empirijska istraživanja su utvrdila da, u periodu između 1962. i 1970. godine, nivo prosečnih ličnih dohodaka u pet najbolje plaćenih grana, u odnosu na pet najslabije plaćenih, dostigao je 50% s koeficijentom varijacije, respektivno od 12 do 16% na nivou čitave ekonomije i od 11 do 18% za samu industriju.

U periodu posle 1970, raspon prosečnih ličnih dohodaka prve grupe grana, u odnosu na onaj iz druge grupe, iznosio je 57%, što znači da su grane iz prve grupe uspele ne samo da sačuvaju postojeću razliku nego i da je povećaju u svoju korist.

Grupa grana u monopolskoj poziciji, čiji su dohoci bili u proseku za 20% viši, u periodu 1962—1970, u odnosu na prosečne lične dohotke svih radnika, primenjivala je politiku povećanja ličnih dohodaka, nezavisno od ostvarene produktivnosti.

Može se konstatovati da je stopa inflacije u toku skorijeg perioda rasla brže u Jugoslaviji nego u industrijski razvijenim evropskim zemljama. Bilo da se radi o zemljama članicama OCDE-a ili samo onima iz ZET-a, stopa inflacije je bila dva puta viša u Jugoslaviji.²⁰

Što se tiče socijalističkih zemalja, članica SEV-a, poznato je da centralizovano upravljanje njihovih privreda nije omogućilo slobodnije formiranje cena koje bi mogle da vode ka pojavi inflacije.²¹

Prethodna konstatacija zahteva izvesno nijansiranje zbog razvoja svetske konjunktura koju sve više osećaju i „trpe“ zemlje članice SEV-a kao i zbog njihovih unutarnjih problema koji se ispoljavaju preko stalne niske produktivnosti rada kao i nestašica mnogih dobara.²²

¹⁹ Ovaj sistem je malo efikasan, jer, izuzev odluka koje se tiču plata malog broja ljudi zaposlenih u saveznoj i lokalnoj administraciji koje mogu biti oporezovane, odluke u domenu plata su, u stvari, donesene na nivou preduzeća (OOUR-a), društveno-političkih jedinica i samoupravnih jedinica, koje su sasvim slobodne da odobre povećanje plata čiji procenat može da varira znatno, u zavisnosti od njihove lične situacije. (cf. OCDE, *Etudes économiques*, — Yougoslavie, 1980, s. 25).

²⁰ Jak porast stopa inflacije zabeležen u zemljama, članicama OCDE-a, uslovio je izvesno smanjenje ove razlike između stope inflacije u Jugoslaviji i one u ovim zemljama. (cf. OCDE, cit., 1979, s. 5).

²¹ Za detaljnija upoređenja vidi S. Jović, o. c., naročito s. 99—132.

²² Posledice administrativnog gušenja inflacionih tendencija se različito ispoljavaju u ovim zemljama. Tu je, pre svega, razlika između zvaničnog i efektivnog pariteta njihovih moneta (održavanje veštačkog kursa). Zatim, stalna nestašica izvesnih proizvoda na tržištu kao i ograničenje uvoza. Flagrantan primer sprečavanja inflacije predstavlja pokušaj zaštite od efekata povećanja cena petrola na svetskom tržištu: pojedine zemlje, članice SEV-a, nastojeći da se „zaštite“, pokrivala su preko budžeta razliku između svetskih cena i domaćih. Ipak, izvesne od ovih zemalja su skoro prihvatile relativno značajno povećanje cena, što potvrđuje da je administrativno zaustavljanje cena moguće jedino na kratak rok.

Dinamika jugoslovenske inflacije, u celini, bila je uslovljena strukturalnim i investicionalnim prilagođavanjima procesu razvoja, kao i spoljašnjim pritiscima. Postignuta je visoka stopa ekonomskog rasta praćena vremenskim fluktuacijama ekonomske aktivnosti.

III. SPECIFIČNOST JUGOSLOVENSKOG SAMOUPRAVNOG MODELA I INFLACIJA

Model jugoslovenskog socijalizma zasniva se na principima samoupravljanja, uz simultano prisustvo tržišnih i planskih elemenata. Nacionalna privreda Jugoslavije, organizovana na takvim osnovama, karakteriše se nominalnom regulacijom, ali u praksi postoje palijativne intervencije države i užih društveno-političkih zajednica.

Funkcionisanje jugoslovenske samoupravne ekonomije ispoljava izvesne strukturalne nekoherentnosti na koje nadodaje nedograđenost u organizacionom i institucionalnom pogledu. Treba takođe podvući izvesno zakašnjenje što se tiče proširenja i pojačanja tržišta naspram razvoja samoupravnih institucija.

Kao najozbiljniji nedostaci navode se nepostojanje efektivnog i efikasnog tržišta novca i tržišta kapitala neophodnog „za olakšanja prilagođavanja u osetljivoj i složenoj privredi”.²³

S političkog aspekta, može se izvršiti jedno upoređenje između sistema centralizovanog odlučivanja „prve“ faze i onog decentralizovanog posle uvođenja samoupravljanja.

U toku prvobitne faze „administrativnog upravljanja privredom“ može se konstatovati izvestan antagonizam između društveno političkih zajednica koje se situiraju na raznim nivoima hijerarhije. Ponašanje republika, odnosno pokrajina i opština u odnosu na Federaciju, kao simbol celine od opšteg interesa, onemogućivalo je uvođenje jedne funkcionalne političke strukture. Istovremeno su centralni fondovi Federacije bili smatrani kao nepresušivi izvori i tretirani kao „državni“, čak i kao strani, odnosno otuđeni.

Pod tako reći neprestanim pritiskom, Federacija je bila prinuđena da pribegava kompromisima. Ona je često žrtvovala sopstvene koncepte u korist pojedinačnih interesa (na primer, podizanje i izgradnja „političkih fabrika“). Izdvojena sredstva su često bila bez pokrića u centralnim fondovima. Ovo je neophodno vodilo ka inflacionim pritiscima.

U samoupravnom sistemu, uloga „delova“ je porasla u odnosu na ulogu „centra”. Međutim, postavlja se problem harmonizacije. U brojnom pogledu „delovi“ se ponašaju kao autonomne celine. Njihova aktivnost, motivisana pojedinačnim interesima, često prenašava opšti interes.

²³ Cf. G. Macesich, Worker management, administered prices, and world inflation, *Economic Analysis*, 1—2/1979, s. 234.

Velike celine teže, u stvari, da organizuju vlastitu ekonomiju, svoje tržište, sistem i ekonomsku politiku. Slične tendencije vode ka stvaranju „paralelnih kapaciteta“ što ima za posledicu njihovo nedovoljno korišćenje.

Jugoslovenski privredni sistem predstavlja neku vrstu tranzicije od modela gde dominiraju netržišni elementi na model gde bi tržišni faktori bili preponderantni. Kao takav, on sadrži značajne faktore s inflacionim tendencijama.

U okviru jugoslovenske samoupravne privrede koegzistiraju, u stvari dva osnovna regulatora: a) jedan samoupravno-tržišni i b) drugi netržišne intervencije. Događa se, često, da tamo gde treba da deluje princip tržišta, dolazi do netržišnih intervencija što prouzrokuje konfuziju u brojnim domenima smanjujući značajno smisao odgovornosti. U takvom jednom sistemu donošenje odluka i odgovornost se situiraju, često, na različitim nivoima.

Institucionalizovani sistem dohotka na početku 1960-ih godina funkcionisao je na odgovarajući način jedino na nivou preduzeća. Što se tiče makro-ekonomskog nivoa, nije postajala zadovoljavajuća društveno-ekonomska koordinacija.

Prvobitni sistem raspodele dohotka preduzeća između plata i štednje bio je regulisan putem poreske politike kao i drugih specijalnih reglamentacija. Razvojem samoupravljanja od sredine 60-ih godina, administrativna i budžetska intervencija su znatno smanjene. Društveni dogovori predstavljaju osnovni institucionalni okvir politike dohotka. Shodno politici decentralizacije, ne postoji centralni dogovor koji se primenjuje na čitavu zemlju.

Dohodak preduzeća je, uostalom, tretiran kao jedinstvena i homogena kategorija²⁴ i kao rezultat živog rada i radničkog kolektiva kao preduzetnika, ne zaboravljajući učešće komplementarnih faktora proizvodnje kao i izvesnih spoljnih faktora (međusektorskih varijacija stope tehničkog progressa, raznih degrea monopola na raznim tržištima, sektorskih neravnoteža između ponude i potražnje.

U prisustvu ovih raznih situacija rente, koje omogućuju ostvarenje ekstraprofita, i u odsustvu koordinacije i društvene kontrole u raspodeli dohotka, mnoga preduzeća su delila relativno visoke lične dohotke. Nasuprot njima, brojni sektori kao i preduzeća, da bi održali korak u rastu ličnih dohodaka, pribegavali su porastu cena ili smanjenju akumulacije. Takve tendencije koje se rađaju u okviru samog sistema pretvaraju se u jedan stalan proces s ekonomskim i

²⁴ U svom delu „Kritika Gotskog programa“ Marks je podvrgao kritici Lassalovu teoriju o „integralnom dohotku rada“ koji bi trebalo, po njemu, u socijalističkom društvu da pripada prema jednakom pravu svim članovima društva. Marks se, pre svega, suprotstavio koncepciji „pravedne“ raspodele podvlačeći da je to jedan relativan pojam i da s tačke gledišta buržoazije raspodela u kapitalističkom sistemu je „pravedna“. Socijalističko društvo nameće raspodelu koja je „pravedna“ prema političkim, ekonomskim pozicijama radničke klase.

društvenim posledicama. To je, pre svega, ubrzanje inflacije praćeno smanjenjem akumulacione i reprodukcione sposobnosti privrede u celini.

U cilju boljeg razumevanja inflacije u Jugoslaviji, treba podvući značaj sledećeg dvostrukog odnosa: a) poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva i b) seoskog i gradskog stanovništva. Oba ova odnosa predstavljaju na specifičan način faktor ekonomske nestabilnosti koji dovodi do brze promene u strukturi ekonomije.²⁵ Migracija poljoprivrednog stanovništva u nepoljoprivredne sektore, kao i odlazak iz sela u grad, bili su dinamični procesi u Jugoslaviji u toku protekle tri decenije.²⁶ Ove promene strukture bile su, neizbežno, u osnovi izvor stalne nestabilnosti. Jedna od posledica je odsustvo efikasne organizacije proizvodnje kao i usluga naspram značajne kupovne moći potrošača. Otuda potražnja, koja redovno prethodi ponudi a što predstavlja osnovnu protivurečnost samog procesa.

Tržišni mehanizam je uveden u društveni projekat razvoja kao jedna od tehnika koje omogućavaju veću ekonomsku racionalnost. Međutim, postoji izvesna antinomija između ovih dvaju koncepata što ima za posledicu da je tržišni mehanizam znatno okrnjen.

Veliki deo potrošnje je, u stvari, socijalizovan. Uzmimo kao primer stanarine. One su, u celini, osetno ispod ekonomski opravdane stope.²⁷ Podsetimo se na nedavno vođenu debatu o ovom pitanju i kontroverzne teze koje su tom prilikom iznesene. Uporedo, značajna finansijska sredstva su posvećena izgradnji stanova (više od 1/5 od ukupnih investicija). Međutim, usled regresivnih kirija, period njihove pune aktivizacije je stalno produžavan, što neizbežno pogoršava postojeću inflacionu klimu.

Odnosi prema radu, takođe, predstavljaju osetljiv domen u sistemu socijalizacije. Oni su zaštićeni od efektivnog dejstva tržišta i potpadaju pod delovanje ležislacije rada inspirisane principima samo-upravnog socijalizma²⁸. Institucionalne dispozicije nastavljaju da budu često menjane i, u pogledu efektivnog funkcionisanja, sistem kome se teži je daleko od punog ostvarenja.

²⁵ Danas, blizu polovine stanovništva živi u urbanizovanim zonama i zaposlenost u poljoprivredi predstavlja oko 1/3 od ukupnih radnih mesta u odnosu na 2/3 u prvim poratnim godinama. Cf. OCDE, 1980, s. 4.

²⁶ Uprkos visoke stope rastra proizvodnje na dugi rok, broj novih radnih mesta, izuzev poljoprivrede, rastao je sporije od ponude rada u nepoljoprivrednom sektoru tako da je broj onih koji su tražili posao konstantno rastao od početka 50-ih godina. Cf. OCDE, 1979, s. 5.

²⁷ Uslovi stanovanja su jedan od najvažnijih izvora diferencijacije koji postoje u okviru jednog društva. Zadovoljavajući jednu od osnovnih potreba čoveka, stan utiče uveliko na uslove života, rada, obrazovanja i rekreacije čoveka.

²⁸ U praksi dolazi do zloupotreba. Nije retko da se zaposleni, koristeći zakonsku zaštitu, ponašaju nedisciplinovano a da ostaju na radnom mestu. Ovo dovodi do kumuliranja radne snage, smanjuje produktivnost i oživljava inflacionističke impulzije.

Slično je i sa životnim standardom koji je takođe u znatnoj meri socijalizovan²⁹. Istovremeno su zaduženja konstantno rasla kao i unutarnja potrošnja.

Što se tiče gubitaka u jugoslovenskoj privredi, i oni su u velikoj meri socijalizovani. U principu, oni padaju na teret ličnih dohodaka radnika. No, praktično, kada se radi o većim iznosima, oni su pokriveni uz pomoć kredita, iz budžeta i drugih društvenih izvora ili čak nisu pokriveni. Značaj gubitaka nije za potcenjivanje, tim pre što su oni u stalnom porastu. Tako, na primer, zabeleženi gubici u 1963. godini iznosili su 518 miliona dinara dok je samo sedam godina kasnije, u 1970. ova cifra dostigla 6.189 miliona dinara.

Nagomilani gubici su pojačavali inflaciono kretanje. Lični dohoci i ostali izdaci bili su isplaćivani a da nisu imali puno pokriće. U ovom slučaju tržište nije odigralo svoju funkciju. Brojne radne organizacije, poslujući sa gubitkom, zaštitile su se od tržišnog delovanja uz razne izgovore i nalazeći razne motive od kojih su oni, političkog, lokalnog ili društvenog karaktera bili najčešće korišćeni.

ZAKLJUČAK

Inflacija je bila prisutna u jugoslovenskom samoupravnom sistemu u toku čitavog njegovog razvoja.

Sadašnji model socijalističke tržišne samoupravne privrede ima karakteristike jednog hibridnog modela. Organi ekonomske regulacije raspolažu, u stvari, istovremeno planskim i tržišnim instrumentima, ali nivoi odlučivanja nisu dovoljno koordinirani.

Hibridni karakter jednog takvog sistema neizbežno dovodi do hibridnog mehanizma valorizacije. Ovaj mehanizam se ispoljava kroz disfunkcionalni odnos između glavnih ekonomskih faktora: rada i kapitala.

Odsustvo jasnih relacija između nosilaca inicijativa i nosilaca odgovornosti čini sistem manje otpornim prema inflacionim kretanjima. Na ovo se nadovezuje sistematska nesposobnost da se „preseče“ između imperativa ekonomske pravde i onih društvene jednakosti, zaboravljajući često njihovu usku međuzavisnost.

Znači, uzroke inflacije treba tražiti u jednom širem kontekstu odnosa kako na nivou ekonomskog sistema tako i u odnosu ponašanja subjektivnih ekonomskih činilaca.

Da li je samoupravna jugoslovenska privreda intrasektno inflaciona? Ovde je teško dati jednodušni odgovor. Izvesni elementi idu u prilog pozitivne tvrdnje. Međutim, među ekonomistima se sreću razne protivurečne pozicije. Tako, prema mišljenju eksperata iz

²⁹ Mnogi oblici zajedničke potrošnje se sve više plaćaju po ekonomskim cenama. Navedimo, kao primer, studentske restorane, studentske domove, dečje jasle (iako postoje izvesne subvencije za porodice s niskim primanjima ili s više dece).

OCDE-a, „institucionalni sistem koji dozvoljava radničkim kolektivima da određuju kako prodajne cene njihovih proizvoda tako i visinu dohodaka za raspodelu radnicima predstavlja strukturalni element inflacije”³⁰. Nasuprot njima, drugi, kao na primer, profesor G. MACESICH, smatraju da se inflacija u Jugoslaviji ne može u celosti objasniti ponašanjem samoupravljača čije su aktivnosti, iako dovode do inflacionih pritisaka, u stvari, površinske manifestacije suštinskih eksternih poremećaja u svetskoj privredi. Samoupravni model, prema pomenutom autoru, ne inklinira obavezno inflaciji³¹.

Samoupravni tržišno-planski socijalizam se nalazi pred sledećom dilemom: kako ostvariti interesovanje ljudi kao i udruženih proizvođača a da se izbegnu konflikti? Kako, na duži rok, uključiti njihov neminovni egoizam u jednu društvenu viziju budućnosti?

Priznajući i prihvatajući inflaciju kao realnost, njeni se uzroci, konačno, manje vide u izboru modela nego u ponašanju donosioca mikro i makro-ekonomskih odluka.

Na kraju bismo želeli da ukažemo čitaocu na relativno zakasneli pristup izučavanju inflacije u samoupravnom sistemu kao i relativno mali broj studija posvećenih tom pitanju. Sugerira se izučavanje inflacije samoupravnog tržišnoplanskog socijalizma analizom uzroka inflacije, njene evolucije i specifičnog karaktera pomenutog sistema.

Što se tiče prvog aspekta, uzroka inflacije, navedeni su oni koji se uzimaju za najvažnije i predstavljeni u vremenskom i prostornom kontekstu. Važno je, na kraju, mišljenje koje preovladava u poslednje vreme da je inflacija uzrok unakrsnog delovanja više faktora od kojih se samo poneki izdvaja kao dominantan.

Drugi izabrani aspekt problema tretira ukratko evoluciju inflacije u toku poslednje tri decenije. Podseća se na ritam zabeležen u pogledu stope inflacije, gde se mogu uglavnom izdvojiti tri faze: blage, umerene i jake inflacije. U pogledu dinamike inflacije mogu se uočiti dva perioda: prvi, pred-reformski sa blagom, odnosno, umerenom inflacijom i onaj koji je usledio (1965—1980) gde je, uprkos međufaza, preovladavala jaka inflacija. Izučavanje evolucije inflacije se nadopunjuje sektorskom analizom. Nastoji se, u cilju ilustracije, da se prikaže evolucija u dva glavna sektora: poljoprivrede i industrije kao i kretanje cena i dohodaka, sa posebnim osvrtom na razliku između grana u pogledu raspodele dohotka. Slede izvesna upoređenja na međunarodnom planu.

Treći aspekt izučavanog problema „Specifičnost jugoslovenskog samoupravnog modela i inflacija“ počinje konstatacijom o prisustvu

³⁰ Cf. OCDE, *Etudes économiques — Yougoslavie*, 1970, s. 53.

³¹ Cf. G. Macesich, *Worker management, administered prices and world inflation*, *Economic analysis*, 1—2/1979.

izvesnih strukturalnih nekoherentnosti u funkcionisanju jugoslovenske privrede, u organizacionom i institucionalnom pogledu. Tu se, između ostalog, navodi i tendencija autonomnog ponašanja „delova“ u odnosu na „centar“. U nastavku se zatim podvlači specifičnost samoupravnog modela gde deluju dva regulatora: tržišni i planski regulator. Nastoji se da se sagledaju efekti njihovog simultanog delovanja, bilo na planu sistema ili ekonomske politike, i posledice u odnosu na inflaciju. Na kraju, reč je i o „sistemu socijalizacija“ kao karakteristici samoupravnog modela. Ovaj „sistem“, bilo da se radi o „socijalizaciji“ raznih vidova potrošnje, bilo o onoj u pogledu odnosa na radu ili onoj što se tiče pokrića („socijalizacija“) gubitaka, deluje značajno na mentalitet ljudi, a samim tim i na inflaciju.

Stoga se postavlja pitanje da li je „hibridni“ model samoupravnog socijalizma intrasekno inflacion. I pored brojnih elemenata u prilog pozitivne tvrdnje, ipak se daje jedan nijansirani odgovor.

Dr. VESELIN DJURDJEVAC

INFLATION UNDER A SELF-MANAGING ECONOMIC SYSTEM

Summary

One remembers, first of all, the relatively late approach to the study of inflation in Self-Management system as well as a relatively small number of studies dedicated to this question. The study of inflation of market-planned self-management socialism is suggested by analysis of causes of inflation, its evolution and specifically the character of the mentioned system.

Concerning the first aspect of the causes of inflation those considered as the most important are mentioned and are presented in temporal and spatial context. Finally, the opinion dominant at the last time that the inflation is the cause of the simultaneous action of several factors among of them only some are distinguished dominant.

The second as chosen aspect of the problem deals briefly with the evolution of inflation during the last three decades. The registered rhythm concerning the inflation rate is remembered, where one can distinguish principally three phases: of the mild, moderate and strong inflation. Regarding the dynamic of inflation one can observe two periods: first, preceding the reform with the mild, ie., moderate inflation and the second which followed in (1965—1980) where, despite of the inter-phases, dominated the strong inflation. The study of the evolution of inflation is completed by sectorial analysis. It tries, en vue d'illustration, to present the evolution in two prin-

cial sectors: industrial and agricultural sector and the changing movement of prices and revenues, with a particular regard in the difference among branches with regard to income distribution. Then follows certain comparison on the international plan. The third aspect of the studying problem in study „Specificity of Yugoslav self-management model and inflation“ begins by the statement on the presence of certain structural incoherences in functioning of Yugoslav economy, in organisation and institutional point of view. One mentions there, among other, the tendency of autonomous functioning of „parts“ in respect of the „centre“. Then one underlines the specificity of the self-management model where two regulators act: market and planned regulating. One tries hard to conceive the effects of their simultaneous action, as well on the area of system as this of economic policies, and the consequences in respect of inflation. Finally, it is question of the „system of socialisation“ as a characteristic of self-management model.

This „system“, whether it's a question on „socialisation“ of different kind of consumption, or this-one concerning in the respect of work or, even, this concerning covering („socialisation“) of losses, acts considerably on the mentality of the people, and thus on the inflation.

In the conclusion the question is set if the „hybrid“ model of self-managed socialism is intrinsically inflationist. Besides of numerous elements in favor of a positive affirmation, however a nuanced answer is given.

Д-р ВЕСЕЛИН ДЖУРДЖЕВАЦ

ИНФЛЯЦИЯ В СИСТЕМЕ САМОУПРАВЛЕНИЯ

Резюме

В начале упоминается об относительно опоздавшем начале изучения инфляции в самоуправленческой системе и об относительно небольшом числе работ посвященных этому вопросу. Сугерируется исследование инфляции самоуправленческого рыночно-планового социализма путем анализа причин инфляции, ее эволюции и специфического характера упомянутой системы.

Что касается первого аспекта, причин инфляции, подчеркнуты те которые считаются самыми важными и они представлены в временном и пространственном контексте. В конце, упоминается об преобладающем в последнее время мнении что инфляция является результатом перекрещивающихся действий несколько факторов, из числа которых только некоторые выделяются как доминирующие.

Второй избранный аспект проблемы касается вкратце эволюции инфляции в течение последних десятилетий. Упоминается об осуществленном темпе роста инфляции и констатируется что можно в основном выделить три фазы: легкой, умеренной и сильной инфляции. Что каса-

ется динамики инфляции можно заметить две фазы: первая дореформная с легкой или умеренной инфляцией и вторая, которая наступила (1965--1980) где, несмотря на промежуточные отрезки времени, преобладала сильная инфляция. Исследование эволюции дополняется секторским анализом. С целью иллюстрации, старается показать эволюцию в двух основных секторах: в сельском хозяйстве и в промышленности, а также и динамику цен и доходов, с особым вниманием к разнице между отраслями в связи с доходами. После этого делаются некоторые компарации на международном плане.

Третий аспект исследуемой проблемы „Специфика югославской самоуправленческой модели и инфляция“ начинается констатацией о существовании определенных структурных несоответствий в функционировании югославской экономики в организационном и институциональном отношении. Здесь, между прочим, напоминает об тенденции автономного поведения „частей“ в отношении к „центру“. Затем подчеркивается специфика самоуправленческой модели где действуют два регулятора: рыночный и плановой. Старается чтобы увидеть результаты их симультанного действия, либо на плане системы либо на плане экономической политики, и последствия в отношении к инфляции. В конце, речь идет о „системе социализации“ как характеристике самоуправленческой модели. Эта система, либо речь идет о „социализации“ разнообразных форм потребления, либо о отношениях на работе, либо о покрытии (социализации) убытков, влияет, в значительной мере, на менталитет людей, а тем самым и на инфляцию.

В заключении ставится вопрос: является ли инфляция имманентной „гибридной“ модели самоуправленческого социализма? И несмотря на то что существует много элементов к положительному утверждению, все-таки дается нюансированный ответ.